
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

HOL VAN SINISTRA?

Bodor Ádám: *Sinistra körzet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992

Egyszer majd beszélni kell az újabb magyar regény *helyszíneiről*. Azokról a városokról, vidékekről, tartományokról, utcákról, ahol a történet lejátszódik. Korábban (mihez képest korábban?) az olvasó könnyen ismerhette fel városok és falvak regénybeli álnevei mögött a valóságos neveket, viszonylag pontosan azonosíthatta a regény helyszíneit *Aranyáskány, Pacsirta* – városnevei, Krúdy Szindbád-történeteinek kisvárosai, Ottlik iskolájának helye a határon, Mészöly Miklós hőseinek bolond (és kevésbé bolond) utazásai pannon tartományokban és városokban, mind sorra (mintha) ugyanolyan felismerhető és azonosítható helyszínei lennének az elbeszélte történeteknek, mint London *A feleségem története*-ben. Az álneven felismerhető valóságos helyszín az olvasó beavatását jelenti a történetbe, és ezzel együtt a történet hitelesítését is.

Ha igaz Michel Butor gondolata, hogy „amit a regényíró mond, igazolhatatlan, tehát annak, amit a dologról mond, elégnek kell lennie, hogy megadja neki a valóság látszatát” akkor az „igazolhatatlant” mindenképpen a felismerhető és azonosítható helyszín, a regény, a novella helyszíne hitelesítheti. Ha már nélkülözhetetlen (és valóban nélkülözhetetlen) az elbeszélés számára legalább a „valóság látszata”. Ezt szolgálják a városnevek, az országok és tartományok álnevei.

Persze arról sem kell megfélekedezni, hogy nagyon ellehetünk olyan regényekkel, elbeszélésekkel is, amelyek nem támaszkodnak a felismerhető helyszín hitelesítésére, mert nem is nagyon beszélnek a helyszínről, és amit mondanak, túl kevés ahhoz, hogy bármilyen térképre ráírható legyen. A *Prae* „valóságának látszata” tán függ a hely igazolásától? Vagyis amit az elbeszélő a helyről mond – „a dologról” –, nyilván önmagában is elég, mert a regényíró úgy mondta, hogy elég legyen; nem kell hozzá még az olvasói azonosítás is.

Miért gondolom mégis, hogy egyszer majd szólni kell az újabb magyar prózairás helyszíneiről, akár úgy is, hogy valaki megrajzolja majd a regények és elbeszélések térképét? Irodalmi térképrajzolás, ebből is kijöhet valamilyen szakma.

Például a *Sátántangó* – Krasznahorkai László regénye – első mondatából azon nyomban megtudjuk, hogy „Futaki” harangszóra ébredt „a telep nyugati oldalán”, miközben esni kezdett „az irgalmatlanul hosszú őszi” eső, ami járhatatlanná teszi a dűlőutakat és

megközelíthetlenné a várost. Már is ott vagyunk, a regény helyszínén. S már is mennyire benne ebben a helyszínen. A sárba süppedt telepet látjuk, a megközelíthetetlen várost. Elkezdődhet a regény, például „Futaki” története. És másoké. *A Sátántangó* helyszíne látható, felidézhető ugyan, de nem azonosítható. Vagy mégis? Ha valakinek nagy földrajzi tájismerete van, talán rámondhatja egy telepre, hogy ez az. Ahogyan rámondhatja Krasznahorkai *Az ellenállás melankóliája* című regényének városára is, hogy ez az. Ez hitelesíthetné a két regény történetét? Azt, ami „igazolhatatlan”, mert a regényíró mondta?

Sokan kutattak Szilágyi István regényének, az *Agancsbozót*-nak a helyszíne után is. Hol van vajon az a hegyláncolat, a tökéletesen kiképzett kovácsműhellyel, a kardkovácsok rejtkehelye? A regény olvasói mind megkérdezték nyilván. Mert az olvasó a helyszínnel szemben sem közömbös. Lokalizálni akarja ő maga is a történetet, akkor könnyebben követi, ha már arra vállalkozott, hogy regénytörténetet kövessen. Zavarba hozhatja az olvasót, ha nincs válasza a hol kérdésére? Aligha. Mert annyi bölcsesség minden regényíróban van, hogy valamennyire útba igazítja az olvasót, itt történik, ami történik. A helyről pedig annyit mond, amennyi mindenképpen elég az olvasó meggyőzésére, hogy az *itt*, az van, és éppen így van. Nem érheti szó.

Mindezt azért mondtam el, mert Bodor Ádám könyve – Egy regény fejezetei, az alcíme szerint – egy helyszín nevét tünteti fel a címében. *A Sinistra körzet* Szilágyi István kardkovácsainak műhelyéből talán be is látható. A kardkovácsok, ha nem lefelé indulnak, ahogyan elindultak, hanem fölfelé, a hegycsúcsok felé, akkor onnan főntről talán megláthatták volna ezt a körzetet, a hozzátartozó természetvédelmi övezettel, a hegyivadások világát, ahol „ukránul, románul, magyarul vagy cipserül” beszélnek, és szigorú törvények uralkodnak ezredesek irányításával, az üveget pedig átláthatatlanná sűrűlják finom szemcsés homokkal. Arra az irodalmi térképre az *Agancsbozót* helyszínével határosan kellene felrajzolni a Sinistra körzetet, amely mintha csak örökös őszi esőzésben élne, mindentől elzártan, mint a *Sátántangó* telepe. Mivel határos a telep? És mivel *Az ellenállás melankóliája*-nak városa vajon? Hogyan rendezhető be e regények földrajzi térsége hegycsúcsokkal, völgyekkel, falvakkal, városokkal, telepekkel, dűlő- és köztutakkal, házzakkal és kocsmákkal? Miféle „földrajz” az új magyar regényírás „földrajza”?

Mert mindez lokalizálható. És olcsó volna azt mondani, hogy a képzelet, az álom, a fikció homályában. Annál is inkább, mert nincs ebben semmi homályos. Nagyon világosan rajzolódnak ki ezek a helyszínek, ugyanolyan világosan, mint Kosztolányi, Krúdy, Ottlik, Mészöly helyszínei. Csak éppen nem ott. Nem a látható, az azonosítható keretében. Akkor hogyan lehet lokalizálható? Ha nem a fantáziában, és nem a valóságos földrajzi ismeretekben? Sinistra, a telep, a hámor a létezés keretében van. És inkább a történelem határozza meg a helyét – a „földrajzát” – nem a valós geográfiai ismeretek. Az egzisztencia világléménye és a történelem fenyegető tapasztalata lokalizálja Sinistrát.

Éz azt jelenti, hogy itt olyan történeteket láthatunk, olvashatunk, amelyeknek a hitelesítéséhez éppen Sinistra valósága kell. Ahol minden a maga helyén van. Ahol a betegségeket nem gyógyítják, hanem a fertőzötteket megölik, ahol senki sem viseli a saját nevét, de mindenkire ráerősítik a „nevét” jelölő fémlapot, ahol nincsenek titkok, ahol mindenki mindenkin átlát, ahol szénen átszűrt denaturált szeszt isznak, ahol gyerekeket árulnak. . . Mintha „antiutópia” lenne, vagy negatív utópia. Csakhogy szó sincs itt utópiáról. Se pozitívról, se negatívról. Itt a legtermészetesebb módon történnek elképesztő történetek. És ebben a hangsúly a természetesen van. Nem azon, hogy a történetek elképesztőek. A rémtörténetekről tudjuk, hogy rémtörténetek. Az elképesztőek-

ról, hogy elképesztőek. És attól rémtörténetek és elképesztőek, mert a helyszíneik egy percre sem indokolják, illetve csak rémtörténetként hitelesítik őket. Bodor Ádám történetei viszont nem hangzanak rémtörténetekként, semmi közük a negatív vagy az antiutópiákhoz. Ezek a történetek azt mondják, hogy ez a világ rendje. Hogy a fertőzöttet megölik, hogy a gyümölcsöt a medvéknek gyűjtik, hogy a „szürke gunárok” mindent számon tartanak, hogy a szeretőket a törzetet irányító ezredes osztja ki, hogy a törpe eladja a csontvázát a természettudományi múzeumnak, hogy ugyanez a törpe, amikor életében először lát meztelen asszonyt, beviszi ugyan a házába, de végül is feljeleníti, ahol az életnek nincs ára, a gyilkosságért nem jár büntetés, legfeljebb önmagát bünteti lánghalálra a gyilkos. . . Ezeket a történeteket igazolja, hitelesíti a körzet, Sinistra, valahol a hegyekben, agyonszervezetten, közben az élet feltételeit a minimálisra csökkentve. Sinistrában még a túlélés sem érték. Itt egyszerűen nincsenek értékek. Szó sincs természetesen az értékek hiányáról. Szó sincs az értékek megkopásáról, eróziójáról. Itt egyszerűen az a tény áll fenn, hogy nincs érték.

S mindez azért „lehetséges”, mert olyan nagyon pontos Sinistra körzet földrajza. Külön térképre tartozik természetesen ez a földrajz, az „irodalmi térképre”, de azon nagyon pontosan kijelölte Bodor Ádám a helyét. S amikor megadta a körzet pontos térképét, hozzáláthatott történeteinek elmondásához. Mert ebben a körzetben csak ezek a történetek lehetségesek, és csak így. Acélos keménységgel mondatokba fogva. Mindennemű líraiságot és ellágyulást kizárva. És egy szóval sem többet a tényeknél. Ez a regényfejezeteket író Bodor Ádám írói fölényének a jele.

Borcan ezredes, aki haláláig a körzet parancsnoka, „erdőbiztos”, esernyővel járt. Ez az esernyő az egyetlen igazán civil holmi Sinistrában. Minden más szabályozott, rongy és kacat, szigorúan szolgál valamire. Az ezredes halála után – „tátott szájában már egy madár fészkel”, amikor rátaláltak – az esernyő tovább él: „Dobrin City fölött, mint egy hatalmas denevér, átrepült egy széltől hajtott magányos ernyő.” Többször lesz látható Sinistra felett Borcan ezredes ernyője. Röpdös a körzet felett. És ez Bodor Ádám könyvében nagyon természetes. Nincs benne se jelképes, se parabolikus, se lírai tartalom. Egyszerű ténymegállapítás, hogy a körzet felett időnként átrepült az ezredes „széltől hajtott” ernyője. Magányosan. És vannak a repülő ernyőnek társai is. Az időnként áthúzó vadludak. A holtan aláhulló madarak. A fertőzés hírért hozó csonttollú madarak. A magányos ernyő és a madarak teremtik meg a körzet titkait és rejtélyeit, jeleként annak, hogy a szigorú rendfenntartás, a könyörtelenül érvényesített törvények, az észérveket megcsúfoló rendelkezések, a minimálisra csökkentett létezés körül mégis van valami kiszámíthatatlan, titokzatos, távoli. A madarak élete. Az ernyő röpte. Nincs ebben az ég világon semmi vigasztaló, mint ahogy abban sem lelhet senki vigaszra, hogy a regény helyett írt fejezetek – novellák, elbeszélések? – hőse, aki Andrej Bodor névre hallgat, s a legtöbb fejezetet egyes szám első személyben ő mondja el, kiszabadul innen. Fagyasztott birkahúsok társaságában Görögországba kerül, ahonnan „négykerék-meghajtású Suzuki terepjárójával” vissza is látogat Sinistrába, s bár szinte senkit sem talál már itt, mégis mindent változatlanul talál, a régi házak és a régi emberek el-tűntek, de a körzet maradt. Ezért nincs se kiút, se vigasz. Csak Sinistra van. Az irodalom térképén? Ebben a körzetben és ezen a térképen minden lehetséges, minden igazolható, és mégis igaz, mégis tény. Mint az élet a *Sátántangó* telepén, az *Agancsbozót* hámorában. Ahol minden attól olyan félelmetes, mert minden, éppen minden könyörtelenül természetes, törvényszerű, szabályozott.